

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԴ ԾԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

Ա. Զ. Գ. Ա. Յ. Ի. Ն.

Գ. Ր. Ա. Կ. Ա. Ն. - Գ. Ե. Ղ. Ա. Ր. Ո. Ի. Ե. Ս. Ս. Ա. Կ. Ա. Ն.

Գ. Ի. Տ. Ա. Կ. Ա. Ն.

Վ. Ա. Ր. Ի. Զ. - Տ. Ն. Օ. Ր. Ե. Ն.

Խ. Մ. Բ. Ա. Գ. Ր. Ա. Պ. Ե. Տ.

Հ. Ս. Մ. Բ. Ֆ. Ո. Ի. Լ. Ի. Բ. Ա. Զ. Ե. Ա. Ն.

Մ. Ե. Ր. Պ. Ա. Ր. Ա. Մ. Ե. Ա. Ն.

Գ. Տ. Ա. Ր. Ի., Ն. Ո. Ր. Ծ. Ր. Զ. Ա. Ն., Թ. Ի. Ի. 11

ԾԱԲԱԹ, 18 ՅՈՒՆՈՒԱՐ 1919

ՓԱՐԹ ԿՈՎԿԱՍՏԱՅԱՅԵՐՈՒՆ

ԿՈՎԿԱՍՏԱՅԱՅ ՊԱՏՈՒԻՐԱԿՈՒԹԵԱՆ

Այս անգամ դուք Պոլիս չէք գար, տարակոյսով և յոյսերով: Հերոսական մարտնչումներէ և գերբնական մաքառումներէ վերջ, կրկնակ թշնամիներու պատնէշները քանդած, մեզի կուգաք այս անգամ տիրացած՝ այն Մեծ Երջանկութեան, որ Մեծ Հայաստան կը կոչուի:

Փա՛րք Կովկասահայերուն:

Երբ մենք սահմանէն ասդին, թակարգներու մէջ բռնուած կամ փախստական, թաքստոցներու մութին մէջ ծուարած կամ Եղեռնի դեւին առջեւէն հալածական, ազատութիւնը չունէինք ոչ միայն ինքզինքնիս պաշտպանելու, այլ նոյն իսկ մեր անհամար ու անսահման սուգերը յայտ, դուք սահմանէն անդին՝ ձեր կեանքը և հոգին կը զոհէիք մեր ամէնուս համար, Մեծ Հայաստանին համար:

Փա՛րք Կովկասահայերուն:

Երբ իսղաղութեան հովիւ կ'սկսէր փչել Արեւմուտքէն, ու երբ դահիճներն ու ոճրագործները արդարութեան վրէժէն անաբեկած՝ իրենց երկիրներուն ու իրենց կառավարութիւններուն փրատակներուն տակ կը թաղուէին, երբ կեղծ ու դաւադիր դրացիներու յարձակումներու դէմ, կրկին ինքնապաշտպանուելու ստիպուած, հարիւրի դէմ՝ քսան՝ կը կռուէիք, մէկ նպատակ ունէիք. Հայաստանը տեսնել՝ միացած ու անկախ:

Այս անգամ դուք Պոլիս չէք գար տարակոյսով եւ յոյսերով:

Պայքարներէ յոգնած, և մեծ սուգերէ խոնարհացած ձեր աչքերուն մէջ կը նըշմարեմ այս անգամ ժպիտ մը, յաղթանակի և երջանկութեան ժպիտ, որ կը գինովցնէ մեզ . . .

Այդ յաղթանակը ու երջանկութիւնը կը պարտինք մեր մեծ նահատակներուն, անոնց, որոնք անհետացան, և մեր մեծ հերոսներուն, ձեզի . . .

Անոնք և դուք՝ Մեծ Հայերը Մեծ Հայաստանին:

Պատիւ՝ անոնց և փա՛րք՝ ձեզի . . . :

ՄԵՐՈՒԺԱՆ ՊԱՐՍԱՄԵԱՆ

Ահաւաստիկ նոր բանաստեղծ մը, արժէքաւորներէն մէկը արդէ սերունդին: Նշան Պէշիկթաշլեան ձակասամարտի Նշան հա-
յազատն է, այն թարմ եւ ուժով բանաստեղծը, որ կրցաւ այնքան գեղեցկօրէն Հրաշալի Յաղթանակը դիւցազներ-
գել: Շանթ պիտի փայտեցնէ նորերը, կը բաւէ որ անոնք տաղանդի կայծ մը ունենան իրենց միտքին մէջ: Եւ Նշան
Պէշիկթաշլեան մէկն է անոնցմէ, որոնք պիտի կրնան վաղուան մեր գրական աստեղատունին ոսկի բիւրերէն մէկը
դառնալ, եթէ յաւակնութիւնը չի գայ խանդարել իրենց քնարական ներդաշնակութիւնները:

Հետեւեալ բանաստեղծութիւնը գրուած է ասկէ ամիսներ առաջ, այն միջոցին երբ մեր վարպետը Պոլիս
կուգար իբրեւ հաշտութեան պատուիրակութեան նախագահ: Պ. Ահարոնեանի երկրորդ անգամ Պոլիս դալուն
առիթով տեղ կուտանք երիտասարդ բանաստեղծին, որպէսզի իր խանդավառ հոգին թրթռացնէ: «Շանթ»

ԱՌԵՏԻՍ ԱՀԱՐՈՆԵԱՆ

Ասուածային քու հոգիդ է հայրենիքն Հայերուն .
Դուն մարմնացած , մարդացած Հայասանն ես արդ մեր մօս ,
Բանարկեալի սենեակես կը շքնչեմ քեզ ես անհուն
Յրնձուձով, ո՛վ գերձաղիկ Աւարաւի, հայահո՛ս . . .

Պասգամաւո՛ր հայրենի , աւեսաբեր սո՛ւրբ րոչուն ,
Տեսիդ , ձայնիդ , արեւիդ , կոխած հողիդ եմ կարօս .
Հոգիիս մեջ կը պայթի բիւր փոքորիկ օրն ի բուն ,
Ծարա՛ւ, ծարա՛ւ եմ քեզի, եկո՛ւր իմ մօս , ա՛խ , իմ մօս . . .

Ո՛վ երբեմնի պաշտելի «Աւեսի՛ս շան»ը, «Ղարիբ» ,
Այսօր Յիսուս , մարգարէ , այսօր Ասուած ասղաբիբ ,
Հայրենիքին ցաւերով , բուժե՛ հիւանդը այս հե՛հ . . .

. . . Առաքեալներ , հիւանդին՝ ցուցուցե՛ք ուսն հայ յոյսին ,
Յաւը մեծ է , վերքը խոր , դարման չրկայ իր վրեժին .
— Իբր Հայասան՝ Հայերուն մեծ Հայասանը տրե՛հ . . .

1918 Ն.ՇԱՆ ՊԵՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

ԱՍՏՂԵՐ ՈՐ ԱՐՅՈՒՆՔՆԵՐ

Մեր պարտէզին պատերէն անդին ու իմ պատուհաններուս մօտ , կայ շոճի մը ծառախիտ
պարտէզի մը մէջ՝ պարտէզը իմ մանկութեանս դարոցին :

Օր մը, անցեալ հին Ծնունդի օր մը, երբ այդ շոճին դիւրաբեկ ու նորադալար փոքրիկ ծառ
մըն էր , հանեցին անիկա իր բունէն, եւ մեզի համար շինեցին հրաշալի Ծնունդի ծառ մը, խոշոր
սրահի մը մէջ :

Ես պզտիկ աղջիկ մըն էի այն ատեն ու ի՛նչ հիացումով նայեցայ այդ Ծնունդի ծառին , մա-
նաւանդ որ գիտէի թէ անիկա ինձի դրացի փոքրիկ շոճին էր զոր կը դիտէի ամէն օր, եւ որ բոլոր
հովերէն խենդի մը պէս կ'երերար , եւ անիկա ինչքան գանձ էր ու վտիտ պարտէզին իր միւս
հսկայ ընկերներուն քով :

Բայց այդ օրը սրահին գրեթէ մինչեւ ձեռունը կը հասնէր ան, եւ այնքան կը պապղար վրայի
հագար ու մէկ մոմերէն որ աչքերս կը գոցէի շլացումէս . . . : Եւ լոյսերէն շմորած թիթեռնիկի մը
պէս կը դառնայի անոր բոլորտիքը եւ ինձի այնպէս կը թուէր որ իմ բարեկամ փոքրիկ շոճիս հրաշ-
քով յանկարծ տեղափոխուած էր իր բունէն, եւ այդպէս վառուած հագար աստղերով , որպէս զի
ուրախացնէր իր դրացի փոքրիկ աղջիկը . . .

Այսօր դարձեալ Ծնունդ է: Այսօր այն նորադալար փոքրիկ շոճին, ծառ մըն է երկար ճիւղե-
րով, որոնց մէջ թռչունները կուգան հանգչելու ու երգելու :

Այսօր այն փոքրիկ աղջիկը որ խօլ թիթեռնիկի մը պէս իր մանկութեան Ծնունդին պար կը
դառնար անոր շուրջ, հիւանդ սիրտով կը դիտէ գայն իր պատուհաններէն, եւ յիշելով այն բիւրաւոր
լոյսերը որոնք փայլեցան ու մարեցան անոր ճիւղերուն վրայ այն հին Ծնունդի օրը , կը յիշէ
բիւրաւոր աստղերը որոնք այն օրերէն ի վեր փայլեցան , փայլեցան ու մարեցան ի՛ր ալ սիրտին
խորը, ու արցունքները, երկար ու աւերող, կը վազեն անոր այտերն ի վար . . .

Մ.Ա.Ն.Ի.Ն. ՊԵՇԻԿԹԱՇԼԵԱՆ

Այս անտիպ էջը գրած է նախկին թղթատարական նախարար և հին դրական շրջանի սիրուած գրագէտներէն Պ. Հ. Սթամպուլեան, ծանօթ՝ ԱՏՐՈՒՇԱՆ ծածկանունով. Ատրուշանի ճամբորդի նուրբ տպաւորութիւնները ժամանակէն մեծ ընդունելութիւն գտած են, նոյնիսկ ամենէն դժուարահաճ քննադատներուն կողմէ: Ոճը, ինչպէս կը տեսնուի, մաքուր է և խնամուած, ու բնաւ չի տարբերի արդիականներու ոճէն: «ՇԱՆԹ»

Ս Ա Ղ Մ Ո Ս Ե Ր Գ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Տէր Աստուած, ամէն տեսակ մեղքերէն պահէ զիս, եթէ կ'ուզես. բայց իրաւունք ունենալու մեղքիս մի ենթարկեր երբեք:

✦ Չարիքներու համար պատժէ զիս որչա՛փ, եւ ինչպէս որ կ'ուզես, բայց եթէ երբեմն մէկուն բարիք մը ընեմ, մի ձգեր որ ասոր համար ո՛ր կապէ ինձի:

✦ Չախորդութիւններու ժամանակ բնաւ մի՛ զբաղիր ինձմով, հոգս չէ. բայց յաջողութիւններու ատեն պաղատագին կը հայցեմ, պահպանէ՛ զիս:

✦ Հարստութիւն, պատիւ կամ փայլ երբ պարգեւես ինձի, մի մոռնար էն առաջ մխիթարե բարեկամներս. իսկ վիշտ եւ տառապանք երբ զրկես ինձ, մի՛ թողուր երբեք որ անոնք զան մխիթարեն զիս:

✦ Թշնամիներս օրհնէ, ո՛վ Սրարիչ, ըրէ՛ որ աճին բազմանան, զի անոնց կը պարտիմ բու բոլոր բարիքներդ, բայց բարեկամներս, որչափ կարելի է հեռացուր քովէս, Տէ՛ր իմ Ամենակալ:

Չարին կոշտ հարուածները չե՛մ խնդրեր որ խնայես ինձի, բայց բարի սեպուած ամսելուկներուն սլաքներէն թախանձագին կ'աղերսեմ փրկէ զիս, Ամենակա՛լ:

Դիւրագրգիռ կամ բարկացոտ մարդու ամենակատաղի զայրոյթներուն ենթարկէ՛ զիս, փոյթ չեմ ըներ. բայց պաղարիւն ու հանդարտ մարդու մեղմ ու ժպտուն անողորմութիւններէն պահպանէ՛ զիս, Տէ՛ր Բարերար:

✦ Անմիտին ատելութիւնը, անհարակին նախանձը ու խաբեբային սէրը, այդ երեք պատուհասներէն հեռու պահէ՛ զիս, բոլոր կեանքիս մէջ:

✦ Օձի թոյնէն, իժի խայթուածքէն ձգէ որ մինակս որչափ կրնամ զգուշանամ. բայց կնոջ լեզուէն Դուն պահպանէ զիս, Աստուածամայր:

✦ Լերան վրայ վայրի գազաններ, եթէ պատահի որ վրաս յարձակին, մի՛ հոգար զիս, Տէ՛ր իմ Փրկիչ. բայց երբ տեսնաս որ ճղճիմ զեռուններ ու գետնաքարշ սողուններ ոտքիս շուրջը կը դառնան, ան ատեն փութա՛ պաշտպանել զիս, ո՛վ Տէր:

Նենգաւորին ժպիտը, կնկան արցունքն ու Փարիսեցիին երդումը, կը խնդրեմ որ պատժես այնպէս, ինչպէս պատժեցիր Յուդային համբոյրը:

Աղբատին խնայէ՛ հարուստին արհամարհանքը, իսկ հարուստը զրկելով զրկէ հացկատակին գովասանքէն, եթէ կ'ուզես որ երկուքն ալ իրենց չափէն դուրս չելան:

Ապուշներ որ կը լռեն, ստեղծէ որչափ որ կ'ուզես. բայց տխմարներ որ կը խօսին, խնայէ ամէնուն, Տէր Գթութեանց:

Կեղծ համեստներու գծուծ մեծամտութիւններու դիմացը, աւելի համբերութիւն պարգեւէ ինձ քան թէ անկեղծ ամբարտաւաններու խրոխտ ու բացարձակ յիսորտանքին դէմ:

Եթէ պատահմամբ մէկուն զլուխը պատռեմ կամ սիրտը ծակեմ, վրաս չունի.բայց անախառութիւններ վիրաւորել կամ քիթեր կոտրել զգուշացնելով զգուշացուր զիս, Տէ՛ր Ամենակալ:

Խաչ եւ տանջանք, հոգ եւ ծանրութիւն ուզածիդ չափ բեռնաւորէ վրաս, բայց երախտապարտութեան բեռը երբեք մի՛ դներ ուսերուս վրայ:

Աւազակին, անզգամին, չարին կամ անիրաւին ամէն տեսակ նախատինքներուն եթէ նշուակ ընես զիս, հոգս չէ, բայց տխմարին դատաստանին, բազկատարած կ'աղաչեմ, մի՛ ենթարկեր երբեք Ողորմածդ Արարիչ:

✦ Թշնամիիս ազատ արձակ պարսաւներն ու բանտարկութիւնները բնաւ փոյթս չեն. բայց բարեկամիս վերապահութեամբ գովեստներէն դուն պահպանէ զիս, ո՛վ Տէր:

Եթէ մէկուն նիւթապէս վրասեմ կամ եթէ մէկը բարոյապէս վշտացրնեմ կամ վախցրնեմ, անոնցմէ ներում ստանալու հոգը ինձի ձգէ, բայց եթէ մէկը ամչցնեմ, անոր հետ դո՛ւն հաշտեցուր զիս, ո՛վ Արարիչ:

(Ա.Գոթիպ)

ԱՏՐՈՒՇԱՆ

ԻԹԹԻՆԱՏԻ ՀԱՅԱԶԻՆՋ ՆՈՊԱՆ

Դ.

ԻՕՆԱԿԱՆ ԱՐՇԱԻԸ

14/27 կես օրէն մինչեւ 15/28 ապրիլ 1915 իրիկուն)

Պակշոտ շողմուծիւններով ընդունած էին մեզ էնկիւրիի կայարանը, հապճեպ երեւումով մը հաղորդուած էր մեզ մեր ճակատագիրը, յայտնուելով միանգամայն թէ կառքերը պատրաստ էին, թէ պատրաստութիւններ տեսնուած էին որպէս զի մեր ճամբու ուտելիքը առնենք, թէ կըրնայինք մեր տուները հեռագրել, հեռագիրները պիտի փոխանցուէին կառավարութեան միջոցաւ հեռագրատուն, թէ մեր ճամբորդութեան հանգիստը ապահովուած էր և թէ վերջապէս քիչ վերջ ճամբայ պիտի ելլէինք: Մեր հարցումին ուստիկանութեան տնօրէնը պատասխանած էր թէ կառքով երեք օրուան չափ ճամբայ մըն էր էնկիւրիէն Չանղըրը:

Բոլոր մեզ ըսուածները ընդունած ենք իրրեւ անկեղծութիւն և իբր իրողութիւն: Սպասման սրահին մէջ գտնուած քարտէսի մը վրայ կ'երթանք, տեսնելու համար Չանղըրը զիբքը էնկիւրիէն: Երեք օրուան անստուգութենէ յետոյ, մեր ճամբու վախճանին ճշդումը, անդորրը պիտի բերէր մեր հողիներուն և մեր մտքերուն. ահա՛ թէ ինչո՞ւ ամէնքս ալ մեր իսկ սեփական աչքով քարտէսին վրայ մեր աքսորավայրը տեսնելու հետամուտ, անգամ մըն ալ անշունչ իրեն մխիթարութիւն կ'աղերսենք: Հէգ հողիներ, որոնք կառչելու ուրիշ բան մը չունին: Միակ սփոփանքը որ պահ մը, ասուպի պէս, մեր սրտերուն հորիզոններէն կ'անցնի, մերիներուն հեռագիր տալու կարելիութիւնն է: Ի վերջոյ տեղեկացած ենք թէ այդ հեռագիրներէն ո՛չ մէկը տեղը հասած է, թէև փոխարժէքները գանձուած ըլլան:

Ժամանումէն հազիւ կէս ժամ յետոյ սրահէն ներս հրամանը կը տրուի ճամբայ ելլելու: Պզտիկ իրարանցում մը սրահէն դուրս դէպի մեծ ելքը կայարանին, և ընկրկումը կը մտնէ մեր քայլերուն մէջ: Դրան առջեւ երկու լեցուն պարկով մարդիկ կեցած, մենէ իւրաքանչիւրին որ դուրս կ'ելլէ հաց մը կուտան: Այս է եղեր, մեր ճամբու ուտելիքին համար տեսնուած պատրաստութիւնը: Ես ալ կ'առնեմ իմ բաժինս: Կեանքիս մէջ չեմ գիտցած այնքան եղերական ընծայում մը, որքան այն հացը որ ինձի կը տրուի: Գարշելի ձեռքերէ եկած ողորմութիւն մը. ո՛վ Աստուած, տուր ինձի, որ այդ ցեղին անարգանքի ողորմութիւնը բաշխեմ, դատապարտութեան դրան առջեւ:

Ամէնքս ալ դուրսն ենք, կայարանին առջեւի հրապարակին վրայ, զոր ողորմելի բեռան կառքեր լեցուցած են: Ասոնք են եղեր մեր հանգիստ փոխադրութիւնը ապահովցնողները: Անիւրի գիւտէն ի վեր հազիւ թէ այսքան խեղճ կառուց-

ուածքներ թաւալած ըլլան անոր վրայ: Բռնարշաւախումբի պետին Իպրահիմի ձեռքով կը տեղադրուինք այդ կառքերուն մէջ, իւրաքանչիւր կառապանի քով մէկ զինեալ ոստիկանով, ու կառաչարը կը ձեւանայ երկայն: Հեծեալ ոստիկան զինուորներ ու ոստիկաններ ալ կը ստանձնեն վերին հսկողութիւնը, և ոստիկանապետի մը առաջնութեամբ, որուն կը յանձնուինք, կարաւանը կը շարժի քառասուն երկու կառքերով: Ո՛վ ակաղձուն բեղունութիւնը անապատի կարաւաններուն, որոնք աւազի ամուլ ճամբաներէն, յամբորէն դալարիքի կը տանին ամէն կողմ: Աքսորականներու մեր կարաւանը, նաւարկուած հողիներով, յոյսի ճամբաներէն կը խոտորի, ամպարչտութեան դէմ միս մինակ:

Բազաքին մէջէն չեն անցընէր մեզ. արտաքին եղերքին հազիւ հպելով կը յառաջանանք, ուրկէ մէկ քանի բացուածքներէ ինքզինքը ցուցադրող քաղաքի կեանքը, հովուերգութեան մը պէս անուշկուգայ մեզ, մանաւանդ որ կը կարծենք ճանչնալ, դիտող բազմութեան մէջ, մեր ցեղին բարի աչքերը որոնք յուղարկաւորներու պէս կը հետեւին մեզի: Տխուր մեռելներն ենք, որոնք բաժնուողի վրդովումը ու տառապանքը կը զգան աւելի՛ սգաւոր քան իրենց յուղարկաւորները:

Երբ քաղաքը ալ մեր ետին ձգած ենք, և մեր առջեւ տարակոյսի հորիզոնները կը բացուին, տակաւ կը զգանք թէ կը մոլեգնի գնացքը կարաւանին: Խճուղիներու վրայ անգութ ցնցումները, բազմապատկուած անզսպանակ կառքերէն, վերածած են մեզ տրորուած անասնական զանգուածներու: Արշաւի խօլական մոլեգնութեանը մէջ, իմացական կենդանիները, ձիերը, մտրակումներու տակ ունկնացից ու բաշուռոյց, կ'արշաւեն հեւ ի հեւ, ցոլացնելով իրենց վրայ պատկերը մեր ներքին խռովքին:

Կը ձեղքենք ճակատները բլուրներու շարքերուն, որոնք իրարու կը յաջորդեն եղերականօրէն և մենք ուղեւորները այդ խոպան ճամբաներուն կը ցանկանք որ ալ վերջանան արարչութեան մարդերն ու հորիզոնները: Դանի կ'երկարին շուքերը մեր ետին այնքան կը կատղի արշաւը կարաւանին, որ այդ միջոցին մայրամուտի ուղղութեամբ ձգուած, կը թուի հալածել օրուան փախուստը: Արեւին հետ որ կը կորսուի մեր աչքերէն, կանգ կ'առնէ կարաւանը ջուրի մը եղերք: Ձիերուն ջուր կուտան անօրէնները, որոնց սրտին բոլոր ջրդի ճամբաները չորցած են: Չարչարակոծ չափ սփոփարար կ'ըլլայ այդ կասումը ու այդ ոտքերով ու թմրած ալ իմացականութեամբ: Դալարիքին վրայ, շատ անձուկ չըջանակի մը մէջ կը հեռանանք մեր կառքերէն, ու կը վերադառնանք

կազմուցում մինչև մեր հոգիներուն խորը : Իրիկունը որ մութերէն վիրաւոր՝ հորիզոններուն վրայ կ'արիւնի, դառնորէն աղօթքի պէտքը կը ծնցնէ մեր մէջ, աղօթքը բոլոր վերջացող բանե- թու հանդէպ որոնց սկիզբը չգիտցանք երբէք :

Կարաւանը իր ամբողջ կազմով վերանորոգ- ուած կը թուի : Տրուած հրամանին վրայ կը տե- ղաւորուինք կառքերուն մէջ որոնց թաւալումի գաղափարը հիմակուրէն մեր սրտերը կը սեղմէ : Մեկնումի համար ամէն բան պատրաստ է : Բոպէ մըն այ, և կարաւանը, բունէն փրթած իրի մը պէս խօլականօրէն կը գահավիժի ճամբաներուն վրայ, ուր լոյսերը տեղի կուտան դաւաճանօրէն : Յուրաքանչեւ կը սկսի խածնել և մենք բա- ցօթեայ ու անպատասպար կը քշուինք միշտ հորի- ղոնէ հորիզոն : Եղբրականութիւնը կ'աւելնայ մեր արշաւին, քանի գիշերին մէջ հոծօրէն կը կուս- ուի մութը : Յերեկուրէն արդէն լուռ ու մենաւոր դաշտերուն վրայ որոնք հիմա լոյսերէն այ որբա- ցած են, մեր կարաւանը կը թաւալի խօլարշաւ, հորիզոնէ հորիզոն զրկելով իր արձագանգները : Կ'արշաւենք ճամբաներէ որոնք վիհերու եղբրքներ են, և պղտիկ սայթաքում մը բաւական է որ անոնցմէ վար գահավիժումը ըլլայ եղբրականօրէն վախճանական : Յուրաքանչեւ սաստիկ է, և մութին մէջ կը մտնէ որբացած ամէն տաքցնող բաներէ : Դիշերը խորունկ է, այնքան խորունկ ու անէական որ մարդ տիեզերքի գիտակցութիւնը պիտի կոր- սընցնէր, եթէ չըլլար աստեղագառդ երկինքը, իր բարի քթթումներով : Ա՛խ, անուշ հէքեաթները աստղերուն, որոնց համար պատմած են թէ արեւ- ներ են բոլոր : Ո՛ւր էր թէ լոյսը և ջերմութիւնը բերէին մեր հոգիներուն որոնք մութին ու ցուր- տին անօրէնութիւնը գիտեն հիմա :

Մեր աչքերն ու մեր հոգիները կը չափեն արդէն կէս գիշերին խորունկութիւնը, որուն մէջ շատ շատեր իրենց յոյսերը ուրացան : Մեր քնա- ցած իմացականութեան առջեւ քաղաքի մը հե- ուաւոր լոյսերը կը ծլին հետզհետէ, ուր ուրեմն մութին մէջէն մութ կառուցուածքներ կը սահին կ'անցնին մեր քովէն, արշաւին գնացքը կը դան- դաղի, հասած ենք կայան մը . կանգ կ'առնենք խանի մը առջեւ, կոչկոճուած հոգուով և սպառած մարմնով : Գալէճիք ենք : Կ'իջնենք կառքերէն ու կը մտնենք խանը գիշերելու համար : Բոլորչի սրահէ մը ներս կ'առաջնորդուինք, որուն մէջ ապակա- նութեան բարկ հոտ մը ապտակներու պէս մեր երեսին կը շաչէ : Լեռներու վայրագօրէն ջինջ օդէն յետոյ քաղքենի այս ապականութիւնը կը նուազե- ցնէ մեր ընկերներէն երկու երեք հոգի, որ խու- ճապ մը և ցնցում մը կ'ըլլայ մեր զգացումներուն համար . կը սթափեցնենք զանոնք շուտով : Բոլոր- չի սրահը լեցուն է գիւղացիներով որոնք վեր առած իրենց արջառի գլուխները, ապշած մնացած են խուժող անօրինակ զէմքերու առջեւ : Տեղ չկայ մեզ համար . արշաւախումբի մեծը հրաման կ'ընէ անոնց դուրս գալ . կը դժկամակին և խարազանը իսկոյն կուտայ սպասուած արդիւնքը : Արջառը ե՛րբ ըմբոստացաւ խարազանին տակ :

Պարպուած սրահը, ինքնին անբաւական է մեր բազմութեան : Մենէ խուժք մը, այդ օթեւանին մէջ ուրիշ կայք մը կը փնտռէ գիշերելու : Բասն հոգիի չափ կը քաշուինք անկա՛ն, բոլորովին մերկ սենեակ մը : Հաւատաւոր յուզումով, հաւա- քաբար, յոսնկայս կ'աղօթենք մեր անապաւէն հոգիներուն խորէն և կ'երկնանք տախտակամածին վրայ անանկողին ու անձածկոյթ :

Երեք չորս ժամուան հանգիստ մը՝ թէեւ մղձաւանջի ծանրութեամբ, կը բերէ մեզ առաւօ- տը և կորովի ծիլ մը՝ մեր հոգիներուն : Կ'իջնենք վար, ուր կը գտնենք նաեւ մեր միւս ընկերները, խանի բակին մէջ և բաց դրան առջեւ ու անմիջա- պէս դուրսը : Քաղքենիները տաք կաթ բերած են . կ'օգտուինք այդ մատուցումէն, և կուտանք որ լայնօրէն օգտուին անոնք մեր խնդրանքէն : Հե- ոուէն հեռու նորէն կ'ընդհարենք մեզ դիտող- ներուն մէջէն տխրօրէն բարի աչքերը մեր ցեղին, որոնք քաշուցութիւնը չունին մօտենալու և մեր՝ իրարու միջեւ խօսած հայերէնի վանկերը՝ յայտ- նապէս կը յուզեն զիրենք :

Արեւը դեռ չբարձրացած՝ մեր կարաւանը ձեւացած է նորէն, և կը սկսի թաւալումը անիւ- ներուն : Շուտով մեր ետին կը ձգենք Գալէճիքը, տխուր ըլլացում մը ազտօտ ապառաժի որ պա- րիսպով մը կը վերջանայ, և որուն կողերուն վրայ եկած է քաղաքը ապաստանիլ : Մեր ընթացած դաշտին վրայ երկար ատեն կը տեսնենք գազաթը այդ քաղաքի կոնին, իբրեւ խարիսխ մը կեանքի, դաշտերու ծովացած ամայութեան մէջ :

Անատուրի այս ճամբաները, հեռու ծովերէն, չունին յատկութիւնը՝ յոյս տալու սրտերու : Ամէն կողմ ամլութիւն, ամեն կողմ լքում : Դալարիքը ժլատ է և ծառերը ցանցաւ են այս մարզերուն մէջ : Ի՛նչպէս մարդկային ոգին կրնայ փոխել բնութեան իսկ դիմագծութիւնը : Այս ճշմարտու- թեան ապացոյցներն են զորս կը զլինք կ'անցնինք մէկ կողմէն : Ձեռքը ամէնէն խորհրդաւոր ու ամէնէն հրաշալի գործարանը, ձեռքը մարդուն չէ արարչագործած այս տարածութիւններուն վրայ երկար ժամանակներէ ի վեր, և այս պահուն ձեռքը դաւին, առեւանգած մեզ ու կազմած քան- դումի կարաւանը, կը քչէ խօլօրէն, կը քչէ դէպի անձանօթ, նենգաւոր երկինքներ :

Առհաւական անասնութեան մը վերադարձած, իրարու ոտքերու ցիխերուն տակէն մեզի տրուած հացերը գտնելով կը խածնենք զանոնք ու նորէն ոտքերու տակ կը ձգենք : Կէս օրուան երկինքը մռայլ է, ամպերը կը զիզուին շար ի շար և մեր հէգ ու անպատասպար գլուխներուն անձրեւն ու ձիւնը կը տեղայ փոխն ի փոխ ու մենք կը գո- փանք թշուառօրէն ցուցադրելով եղբրական ման- կութիւնը մեր հոգիներուն, որոնք անասնական բնազդներու վերածուած, ֆիզիք չարչարանքը միայն կ'ապրին հիմա :

Աւետեաց երկրի մը չափ կը ցանկանք մեզ խոստացուած աքսորավայրին : Այս օրն այ մօտ է արդէն խոնարհումին, և Իսրայելի որդւոյն անձ-

կութիւնը անապատներուն մէջ՝ դրոշմուած է ամէնուս վրայ: Սահմանուած վայրը ժամանումի մասին՝ մեր հարցումներուն՝ պահպաններուն կողմէ արուած պատասխանները աւելի յուսաբեկութիւն կուտան մեզ: Չենք ուզեր յանձնուիլ ստուերներուն, որոնք շուտով պիտի վերադառնան, մանաւանդ սա պահուն փայլող արեւը մխիթարական գաղջութիւնով մը կը լեցնէ մթնոլորտը: Ծովերու մակերեսէն վեր, լեռներու վրայ ենք. ցուրտը թափանցող է և յանձնապատանութիւնը լքած է մեզ: Ենթականերն են այնքան ճակատագրին որքան ապրուած բոպէներուն ճղճիմ թշուառութեան:

Վախցուածը տեղի կ'ունենայ. ստուերները հորիզոններէն վար կը փլին և արեւին վերջին նըշոյնները, համապարփակ անծառ տարածութիւններու անդիի կողմը, հեռաւոր հորիզոններու վրայ, անտերուծ որբերու պէս կը մսին, և մեր արշաւը կը սուրար դէպի հոն: Որքան հորիզոններէ բարիք ու դարման ակնկալեցինք, և եղաւ որ գլեցինք զանոնք, մեր ետին թողուցինք ամէնքն ալ և հիմա՝ հեռաւոր հորիզոնները դադրած են մեր հոգիներուն գերագոյն բարիքը, ժամանումը խոստանալէ. ա՛հ, եղբարականութիւնը հոգիներուն որոնց հորիզոնները ամուլ են յուսադրութիւններէ: Մարդ երջանկութեան երկինքներուն համար կորսուած է, երբ հոգիին անյուսութեան մէջէն է որ կուլայ: Տիեզերքներու ամէնէն տկար խեցիին, որուն մէջ դուն հոգի դրիր, ա՛լ բաւ է չարչարանքը, ո՛վ տէր, մարդկային անպարշտութիւնը չըլթայագերծ, կ'ուզէ յաւերժացնել զայն իր նմաններուն վրայ. քու ձեռքդ թո՛ղ վերջ մը դնէ այս խօրական արշաւին և մենք ժամանենք ճամբուն վախճանին, նոյն իսկ եթէ մահուան դատակնիքն է որ կը սպասէ մեզ այնտեղ:

Պարտասած, սպառած և քիչ մըն ալ թմրած, կը յանձնուինք մայրամուտէն վերջի մութերուն որոնք հետզհետէ կը ստուարանան: Արշաւանքի տէրերուն դաժանութիւնն ալ կուգայ աւելնալ մեր չարչարակոծ հոգիներուն վրայ:

Յանկարծ հեռուէն տկար լոյսեր մը կ'ընդերըմարինք: Մեզի համար անակնկալը, տեղի ունեցած է: Կ'ըսեն թէ Չանգըրբի լոյսերն են տեսնուածները, ցանցառ աղտոտ լոյսեր որոնք շատ բան չեն խոստանար:

Կարաւանը կանգ կ'առնէ չորս թեւերով՝ քառակուսի ձեւացուցած հաստաբետ շինուածքի մը առջեւը: Չանգըրբի զօրանոցն է, քաղաքէն տասը վայրկեանի չափ դուրս, դաշտի մը մէջ:

Յողմավաստակ և յոգնատխուր ուղեւորներ, վար կ'իջնենք կառքերէն, ու կը մտնենք թափուր զօրանոցին դուռնէն, ուր ենթասպայ մը ու մէկ քանի զինուորներ կ'ընդունին մեզ իբրեւ աւանդ, արշաւախումբի պետին կողմէ իրեն յանձնուած:

Անչա՛փ մարակուսներու և խթանումներու տակ քշուած արջառները երբէք այնքան երանութեամբ չեն մտած իրենց գոմերէն ներս, որքան հեշտութեամբ ներս կը դնենք մեր օտքերը այդ անտէր ու դաժան միջավայրէն:

ՄԻՔԱՅԷԼ ԵՍՄՏԱՆՃԱՆ

ԹԱԲՍՏՈՅԻՍ ՊՈՏՈՒՀԱՆԻՆ ԱՌՁԵԻ

ԻՐԱՄՅԻՆ (*)

Ծանրակայակ՝ ինչպէս արտօսը հսկող դից,
Եւ հեռաւոր՝ ինչպէս մահերգ մը խոհուն,
Կ'իյնան ժամերն Աշտարակէն, օրն ի բուն,
Լեցընելով վիճն Ունայնին եւ սրտիս . . . :

Ո՛վ մոլեխինդ մօրուտն անվերջ Չանձրոյթիս,
Մղձաւանջի մերթ մըրըրկէն վրդովուն . . .
Ու կ'անձրեւէ անա մարող արեւուն
Մոխրապըսակն՝ հէք ըսպասմանս ու բանտիս . . . :

Եւ դո՛ւն, ո՛վ ասող աւետափայլ ու հանդա՛րտ,
Ա՛լ մի՛ ծաղկիր անապատին մէջ կապոյտ,
Դո՛ւն որ մութի՛ն ընդհուպ ըլլաս պիտի զարդ . . . :

Ա՛սող առաջին, գայն իսկ ժպտո՛ւն քոյրերուդ,
Չէ՞ ինձ անհա՛սը չափել տալ. ապաքէն,
Գառագեղիս երկաթներուն բացուածքէն . . . :

(1916)

Ս Պ Ա Ր Տ Ա Կ Ա Ն

Ես ըղձացեր եմ, շատ հեղ,
Ըլլալ որսորդը արդար՝
Որ լըքած նետ ու աղեղ,
Չինուած բազկովը ճարտար,

Խորխորատին ա՛փն անեղ՝
Հասած կատար առ կատար,
Կ'ընդունէ վերջապէս եղն
Հալածախոյս անդադար,

Եւ, բռնելով եղջիւրէն,
Կը բերէ բե՛զ խեղճ երէն,
Որ լեզէ, ո՛վ թագուհիս,

Փափկամորթ ձեռքդ, հե՛ գօրէն . . . :
— Տէ՛ր, այս որսկա՛նն ըրէ՛ զիս .
Եւ կամ գլորէ՛ գահավէժ՝

Անդունդին սե՛ւ կլափին մէջ . . . :

Վ. Ա. Հ. Ր. Ս. Մ. Թ. Ա. Թ. ՈՒ. Լ.

(*) Այս հնչեակը ձօնուած էր Օր. Մարի Բիւրբէ-
Հայուհիին, որուն աչքերը փակուեցան ու տարաբախտ
օրէն, սրտասուածուր կարօտովը ազատաբեր առաւօտուն,
որ պիտի լուսնար սա՛հ մը յետոյ, աւա՛ղ . . . :

Չերբակալուած՝ աւելի քան երկու տարի առաջ՝ իբրեւ
ցած բանտ՝ ուր անշուշտ ճանչցաւ, ու երեք-չորս ամիս մաս-
բոյր յուսահատութիւնները, բոլոր յուսերուն հետ
նորին առթիւ, այսինքն արձակուելէն ոչ շատ վերջը,
տակուին օտարական հսկողութիւնն ոչ շատ վերջը,
թե՛մ որ սպասուէն պարտասուն ձեր անձկազին օրերուն
մէջ պլպլացող յոյսին կայծը չմարն . . . :

Վառ մասնց «յոյսին կայծը» իր մէջ, մինչեւ վերջին
վայրկեանը. — չեմ գիտեր, Բայց գիտեմ որ ո՛չ միայն իբ-
րեւ յեղափոխական աղջիկ, այլ երբեւ ուսուցչուհի՝ գոհա-
բուութիւնը շինիչ ու շատ սրտայայտ էջ մը պիտի կազմէր՝
կը սպասենք որ այս նուիրական պարտքը կատարելու չյա-
պաղին իր մօտիկ ընկերները.

Վ. Թ.

Ու այս պահուս կր խորհիմ: Այնքան կեանք ու ոգեւորութիւն որ կոմիտասի նկարագիրը կը կազմէին, ինչո՞ւ լքեցին հէք արուեստագէտը, որուն գանկին մէջ այս պահուս հանելուկ մը և խորհուրդ մը կայ անլուծելի, անմեկնելի. . . :

ԿԱՅԵԱԿ

(ՅՈՒՇԱՏԵՏՐԷՍ)

1910-ին Տրապիզոն կը գտնուէի: Երաժշտագէտ Սիւնի իր համերգներովը կը պարապէր ամբողջ շաբաթներ: Երեկոյթի մը յաջորդող առտուն, երբ մենք հայկական բազմերանգ երգերու անճուշտ պաւորութեան տակ, գիշերային մեր յոգնութիւնը կ'առնէինք, ընկեր մը լուր բերաւ թէ կոմիտաս Վարդապետ Պաթումէն կուգար և Տրապիզոն պիտի ելլէր:

Այս լուրը ռումբի մը պէս պայթեցաւ մեր խումբին մէջ, ուր կը գտնուէր նաև Սիւնի, կոմիտաս Վարդապետի ընկերն ու պաշտօնակիցը:

Կէս ժամ վերջը դուռնէն երեւցաւ կոմիտաս Վարդապետը. յարձակեցաւ Սիւնիին վրայ ու երկարօրէն համարուրեցան: Յուզիչ էր տեսարանը: Այդ երկու արուեստագէտները զիրար զրկելէ ու համբուրուելէ չէին կշտանար, երբ մեր կատակախառն բողոքներուն վրայ, տեղի տուին վերջապէս: Կեանք ու խիճիկ, երգ ու պար էր որ սկսաւ:

Գիշերը Սիւնիին մօտ անցուցինք: Կոմիտաս Վարդապետ դաշնակին առջեւ անցաւ, ու իր բամբ ձայնին ելուէջներուն ընկերակցութիւնով մեզ փոխադրեց Տարօնի դաշտը, լսելու համար երգը մշակին, սուլումը հովին, կայթումը գաւնուկին:

Ք Է Ռ Թ Է Ն Ք Է Լ Է . . .

Կեդրոնականի սրահին մէջ ձայնամարզութեան դասի ենք: Դուռը կը բացուի և ներս կը մտնէ աշակերտ մը: Ուշացեր է:

— Բէռթէնքէլէ . . . կը կանչէ վարդապետը՝ երեսն ի վեր: Այդ է իր յանդիմանութիւնը:

Կիրակի է: Էսայեան սրահին մէջ երկու հարիւր երիտասարդներու երկսեռ խումբը կը փորձուի: Վարդապետը կը մարզէ ու կը կառավարէ վեցաձայն երգեցողութիւնը, առանց մեծ ճիգի, առանց դժուարութեան:

Ձեռքին թեթեւ մէկ թափա՛արումը ուսարանօին, քնքոյշ ոլորտ մը աչքօին և թնդիւն մըն ալ պասերուն ու անա կը ժողվէ ամէն կողմէ ցիրուցան ձայները և ձեռքին պզտիկ երկաթին վրայ կ'ոլորէ, կը սանձէ գանձք: Երգը կ'աւարտի:

— Բէռթէնքէլէ . . . կը ձայնէ վարդապետը՝ ժպիտը շրթունքին:

Սումբը կը հռհռայ, կ'ոգեւորի, կը զուարթանայ: Ամէնքը հասկցած են թէ յաջողած է երգեցողութիւնը:

— Սա ֆիռքիսֆիքիս ի'նչ է, մա'րդ է թէ ուրիշ կենդանի մը, երկու ընկեր կը հարցնենք օր մը վարդապետին:

— Մա'րդ է, մա'րդ, կը պատասխանէ՝ իր զիւտովը ոգեւորուած:

— Բայց ի'նչ տեսակ մարդ է ան, որ ամէնուն ալ կը պատշաճի, առանց սեռի ու տարիքի խըտրութեան:

— Ե՛ւ աղէկ մարդ, ե՛ւ գէշ մարդ, կ'արտասանէ հասիկ հատիկ ու կ'աւելցնէ. — Բէռթէնքէլէն լա՛ւ մարդ է, երբ ժամանակին դասի կուգայ, ուշադրութեամբ կը հետեւի, երգեցողութեան միջոցին աղմուկ չընէր: Իսկ երբ սուտ հիւանդ կը ձեւանայ, կը բացակայի փորձի դասերէն ու միայն կիրակիները, աղջիկներու հետ խառն երգեցողութեան կը ներկայանայ, սխալ ձայներով կ'երգէ և խումբին աշխատանքը կը խանգարէ, այն ատեն ֆիռքիսֆիքիս գէշ մարդ է, թշնամի է, վատ մարդ է: Բէռթէնքէլէ . . .

Դեւ այսօր ալ ականջիս կը հնչէ՝ վատերու համար ցատումով արտասանուած այդ բառը:

Ու կը խորհիմ թէ մեր վարպետը՝ հիմա ալ անտարակոյս բառ մը կը փնտռէ, հանձարեղ բառ մը, որ երեսնուն շարտէ այն վատերու վատերուն որ խանգարեցին բովանդակ ցեղի մը աշխատանքը:

ու համար դարձուցին զինքն ալ, «Օրբիթալ ար լա
Փէ»ի պատերուն մէջ կծկտած . . .

Կը փնտռէ, բայց ափսոս, դեռ չգտաւ
այդ բառը, անոր համար կը յամենայ յայտնուե-
լէ . . .

Երանի՛ թէ մէկը ըլլար, անոր ականջն ի վար
փսփոսացող .

—Վարդապետ, սիրելի՛ վարպետ, բա՛ն մը
կ'ուզես, որ ձաղկէ ու շանթահարէ վատերը և
խրախոյս տայ եւ խանդավառէ լաւերը՝ անա
գտնուած է ան .

—ՀԱՅԱՍՏԱՆ, միացեալ ու անկախ:

ԱՐՏԱՇԷՍ ՎԱՆԱՐԵԱՆ

ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ ԱՄԱՆՈՐ

Ո՛վ կուսայ ինձ Ամանորի խրախոս այս նոյս,
Նրբաբան ծրխանին ծուխն երդիքին,
Փողազուարճ՝ վագելն աղա՛ս եղջերուին,
Սոյրն եղնիկին, սաւրակին նախն երկնապող:

Ո՛վ կը սարքէ հագներգութիւնն այս Գողթան,
Նաւասարդի երկինքին սակ լուսափառ.
Հայրորդինն ազատածին սիրավառ,
Ո՛վ է կ'օձէ վարդազուրով բուրական:

Օ՛ Յնծութիւնն հայրենական երկինքն սակ .
Մեհեանին մեջ՝ կը վառի՛ հուրն հեքանոս,
Կ'ոյրտանայ Նրբաման խուկկը նարդոս .
Մեհեանէն դուրս՝ կը նենների՛ զուարակն . . .

Կը խրոստայ պոռքը հողին հայրենի,
Համբոյրին սակ սո՛ւրբ ջուրերուն անապակ,
Ու սեմն անա, կանաչ-ժպտով անուշակ,
Կը խոսանայ ողջոյնն ոսկի ցորեանին . . .

Կը գրկըլայ՝ կարասն անա ու գինին
Կը փրփրի կոսո՞ւրն մեջ ցրեմալին .
Ան՝ Աստիկի կենացն է որ կը պարպեն
Նախունն զոյգեր, նարոք դեռ գլուխնին . . .

Կը զեռայ՝ կեանքն անա նո՞րն յարանուն
Հրոսաւեր հայրենիքի վերաւեկն
Դրախոսին մեջ: Հայ Հոգին է լուսեղին
Որ բե՛ւ կ'առնէ դեպ՝ երկինքներն ասմազուն . . .

Հո՛յ հո՛յ աղբե՛րք, Տօներուն Տօնն է այսօր,
Յարութիւնն է ասուածներուն քմական .
Հի՛ն Փառքերու Նոր Դարագլուխն անմման՝
Հայ երկունքին Նաւասարդեան Ամանոր . . .

Կ. ԿԱՐՍՊ

ՀԱՅ ՔԱՂԱՔԱԿՐԹՈՒԹԵԱՆ

ԿՈՐՈՒՍՏՆԵՐԸ

1914ԷՆ 1918

Այն անաւոր աղէտը, որ պայթեցաւ Հայու-
թեան գլխուն, իր բազմակողմանի տեսակէտներով
ուսումնասիրելու ժամանակը չէ տակաւին: Կո-
րուստին մեծութիւնը ժամանակ անցնելէ ետք
պիտի կրնանք ըմբռնել անշուշտ:

Դեռ Հայը շշկուած վիճակի մէջ է. դեռ եւս
զանազանքի ընդհանուր տպաւորութեան տակ կը
գտնուի: Մեծ հրդեհէ մը ազատուած խլեակի մը
պէս, դեռ պիտի ամփոփուի, դեռ պիտի նստի
հաշուի սեղանին առջեւ՝ տեսնելու համար թէ ի՛նչ
ունէր աղէտէն առաջ, ի՛նչ մնացած է այժմ իր
ձեռքին մէջ:

Եթէ դեռ ժամանակը չէ այդ հաշիւին նստե-
լու, եթէ դեռ ատեն կայ իր կորուստներու ման-
րամասնութիւնները ճշդելու համար, ժամանակն
է սակայն որ ընդհանուր գծերով անդրադառնանք
մեր կորուստներուն:

Իմ յօդուածի սահմանէն դուրս կը մնայ Հայ
ժողովուրդին ՄԱՐԴՈՒ ԿՈՐՈՒՍՏԸ, զոր ունեցաւ
այս անարկու սպանդին մէջ: Թէ ի՛նչ էր թիւը
Թուրքահայերուն ընդհ. Պատերազմէն առաջ, և
ի՛նչ մնացած է հիմա, այդ մասին չէ որ կ'ուզեմ
գրել: Այդ ուրիշ գործ է և ուրիշ ատենի մտահո-
գութիւն: Իմ նպատակն է այսօր թուել այն ՔԱ-
ՂԱՔԱԿՐԹԱԿԱՆ կորուստները, զոր կրեց Հայը վեր-
ջին չորս տարիներուն մէջ: Դնենք իրողութիւն-
ներն ու թիւերը իրենց կատարեալ մերկութիւմը
ու չորութեամբ:

Բովանդակ Թուրքիոյ մէջ, պատերազմէն
առաջ, Ազգ. Պատրիարքարանի հսկողութեան տակ
կը գտնուէին, բացի Պոլիսէն 803 նախակրթարան,
59,513 աշակերտներով, 21,713 աշակերտուհիներով
և 2088 ուսուցիչ և ուսուցչուհիներով: Ասոնց
վրայ պէտք է աւելցնել 1908էն յետոյ Միացեալ
Ընկերութեանց, Ազգանուէր Հայուհեացի բացած
դպրոցները որոնք կը համին 140ի, հազարաւոր
երկսեռ աշակերտներով, հարիւր հազարաւոր
պիւտոճէներով: Պէտք է աւելցնել դարձեալ 1908էն
ետք տեղական միջոցներով, թաղային պիւտոճէնե-
րով ու նոր թափով բացուած դպրոցները Վանի
մէջ աւելի քան 15, Էրզրումի մէջ 20, Պիթլիսի,
Խարբերդի վիլայէթներուն մէջ աւելի քան 15,
բազմաթիւ աշակերտներով:

Աւելցնել հարկ է նոյնպէս Սանաւարեան վար-
ժարանի, Վանայ Երանեան վարժարանի նման
երկրորդական և անհատական նախաձեռնութեամբ
բացուած բազմաթիւ դպրոցները, որոնք իրենց
ժողովուրդի մէջ էին Պատերազմէն առաջ: Պէ՛տք է
աւելցնել նմանապէս Հայ Բողոքա-
կան կամ Աւեստական հասարակութեան և Հայ
Կաթոլիկներու բացած ու մատակարարած դպրոց-

ները գաւառներու մէջ, մասնաւորաբար Կիլիկիոյ, Գոնիայի, Էնկիւրիի վիլայէթներուն, Իզմիթի սանճագին մէջ, Խարբերդի մէջ և այլուր:

Այս բոլոր դպրոցները, այս կրթական բոլոր մեծ ու պզտիկ տաճարները չկան այլևս. քանդուեցան անոնց հիմնարկութեան արմատները, վայրավատին ցրուեցան ու սպաննուեցան անոնց գրեթէ բոլոր ուսուցիչները, ուսուցչուհիները, աշակերտներն ու աշակերտուհիները, հոգաբարձուներն ու խնամակալները:

Խօսքը չենք ուզեր ընել դեռ ամերիկեան, անգլիական, գերմանական այլ կրթական հաստատութիւններուն, որոնց շատերուն մէջ միակ ու գլխաւոր աշակերտութիւնը ՀԱՅՅ էր: Այսօր փակուած են այդ դպրոցներն ալ:

Դպրոցներէն ետք յիշենք ՀԱՅ ՎԱՆՔԵՐԸ:

Այդ դարաւոր մենաստանները, ցրուած թուրքիոյ այլազան սահմաններուն մէջ, երփնեւրանք հովիտներու մէջ հաստատուած, նկարագրել բարձունքներու վրայ թառած, ծործորներու, անձաւներու բերնին մօտ կանգուն կը մնային՝ հին դարերու յուշարձան: Ոմանք ընդարձակ սահմաններու վրայ, ուրիշներ ամփոփ կը տարածէին իրենց կալուածները, շրջապատուած շինականներու երդիքներով: Այդ հարիւրաւոր վանքերը հայ քաղաքակրթական գաւառներուն էին:

Հոն, անոնց մէջ պահուած էին Հայոց հին գրականութեան թանկագին հնութիւնները, գրչագիրներ, թանգարժէք ձեռագիրներ, հարիւրաւոր տարիներու գրական, մատենագրական վաստակներ: Այդ բոլորը կորան անհետ, իբրև քուրճ, իբրև թուղթի կտոր նետուեցան հրապարակ, ձգուեցան կրակի մէջ, անոնց կափարիչները աւելի արժէք ստացան քան բովանդակութիւնը. այժմ ընդհանրապէս կաշիէ ու փայտէ կաղմուած անոնց կափարիչները աւելի երկար դիմացան կրակին, աւելի երկար ատեն բոցեր արձակեցին . . .

Այդ ձեռագիրներուն հետ իսպառ կորան հայ գրչութեան, հայ մանրանկարչութեան թանկագին գոհարները, հայ արուեստի մեծագոյն տոգորմանները: Այդ ձեռագիրներուն հետ անհետացան հայ ոսկերչութեան գեղեցիկ նմոյշներն ալ: Անոնցմէ շատերուն կափարիչները ոսկեզրուագ, արծաթակուռ արտադրութիւններ էին ոսկերչական. անոնց վրայ գամուած դրուագները հայ արուեստի նրմոյշներ էին առաւել կամ նուազ արժանիքով:

Վանտալական աւրչտկող ձեռքերը յափշտակեցին այդ զարդերը, Վանքերուն մէջ պահուած ուրիշ հարստութիւններու հետ մէկտեղ, գոհարազարդ սպասներ, սկիւներ ու մասնատուփեր, սրբատուփեր, միւռոնթափ աղաւնիներ, միւռոնապահ սկաւներ, կանթեղներ, աշտանակներ, բոլորը, բոլորը կողոպտեցին քանդելու համար միայն, ձուլելու և ծախսելու համար և եթ, ոճրագործ կուրծքեր պատուանշաններով ծածկելու համար լոկ:

* * *

Հապա այն հազարաւոր եկեղեցիները, մատուռներն ու սրբարանները, որ կողոպտուեցան, մերկացած իրենց զարդերէն, ախտուներու ու աղբանոցներու վերածուեցան, և կամ քանդուեցան հիմնահատակ, այրուեցան իրենց հաւատացեալներուն հետ մէկտեղ: Անոնց մէջ պահուած թանկագին շուրջաւներ, խաչեր ու գաւազաններ, արծաթահիւս շապիկներ ու վարագոյրներ, խոյրեր ու թագեր, վակասներ, եմփորոններ, մարգարտահիւս, ոսկեհիւս, աղամանդակուռ, արուեստի հրաշագործ արտադրութիւններ: Այդ ամէնը կորան՝ սպառսպուռ անհետացան պատմութեան խաւարակուռ անդունդին մէջ. զոր փորեցին Ի. դարու յուշարձանաւոր . . . մարդկային արարածներ:

Ահ, այդ բարբարոս վանտալները չի խղճահարեցան նոյնպէս գերեզմաններու իսկ ձեռք ընել. կտորտեցին, փշրեցին արձաններ, խաչքարեր, դամբարաններ: Ջարդ ու փշուր քանդեցին խորաքանդակ ու բարձրաքանդակ արձանագրութիւններ, որմագիրներ, յիշատակարաններ, որոնք հին դարերու յուշարձաններն էին, հին պատմութիւններու մնացորդներն էին. մարդկային հին քաղաքակրթութեան մէկ բեկորներն էին:

Այդ բոլոր արձանագրութիւններուն, գերեզմանաքարերուն ու խաչքարերուն հետ Հայը կորսնցուց իր պատմական վաւերագիրները, իր քանդակագործութեան արուեստի գեղեցիկ տոգորմանները: Քանդուած, աւերուած բոլոր վանքերուն, եկեղեցիներուն ու միւս հաստատութիւններուն հետ, Հայ ճարտարապետարեան պատմութիւնը շատ բան կորսնցուց իր փաստերէն:

Այս կորուստներուն արժէքը ապագայ ուսումնասիրողները միայն պիտի կրնան ըմբռնել:

* * *

Բայց այս ամէնուն հետ և ուրիշ չյիշուածներուն հետ կայ նաեւ կորուստ մը, չափէն աւելի ողբալի:

Բունահան եղած Հայութեան գրեթէ բոլոր ձեռուհիները կորան անդարձ. նոյն իսկ փախստական, սահմանագլուխէն անդին ապաստանող Հայերուն մէջ ձերուհիներ չկրցան դիմանալ տառապանքին. մեռան տարագրութեան ճամբաներուն վրայ, ձորերու և հովիտներու մէջ, լեռներու և սարաւանդներու վրայ: Անոնց գերեզմաններն անգամ անյայտ են այսօր:

Ահ, այդ ձերուհիները, այդ հայ տատիկներն ու մամիկները որ կորան, իրենց հետ մէկտեղ տարին Հայ Ժողովրդագիտութեան (Folklore) բոլոր տղիքները (données): Հայ հեքեաթներն ու առանպելները, հայ առածներն ու առակները, հայ զրոյցներն ու հանելուկները, մէկ խօսքով հայ ցեղին բոլոր թաքուն գանձերը, որ տակաւին ուսումնասիրութեան նիւթ դարձած չէին, գացին անոնց հետ մոռացութեան խաւարին ծոցը:

Ու դեռ ինչէ՞ր կորսնցուց Հայ մարտիրոս ժողովուրդը իր և մարդկութեան քաղաքակրթութենէն: Կորուստներ որոնց տեղը չի կրնար լեցնել մարդկային ո՛րէ՛ անհատ, թէ՛ իսկ եւրոպացի ըլլայ կամ ամերիկացի:

Հայուն այս կորուստները մարդկութեան կորուստներն են:

. . . Ահաւասիկ որ ձեռնունայն տասանորդուած կը դառնան
 Շէնշող քաղաքներու արսորական քոյրերուս կարաւանները .
 Ահաւասիկ որ հերարծակ մայրեր կը սեղմեն դեռ ցամքած կուրծքերնուն վրայ
 Զաւակներ որ մեռած են վաղո՛ւց . . . :
 Անապատներու կարմիր արեւէն խանձած մազերնին կը փետտեն
 Ու ահաւասիկ որ իբրեւ փունջ կը նետեն
 Իրենց զաւակներուն մեղրամոմէ մարմիններուն վրայ :
 — Ահաւասիկ որ ուրիշ ձեռնունայն մայրեր ետ կը դառնան,
 Խղճի խայթէն ու սիրոյ կրակէն խելագարուած,
 Ու ահաւասիկ որ չորաբեկ ձեռքերնին օդին մէջ կը խարխափեն
 Փնտռելու համար անձիր անհատնում համբուն վրայ ցցուած յաղթ ծառերը
 Որոնց կոճղերուն տակ իրենց զաւակները նետած են,
 Աքսորի անհուն օրերէն օր մը ,
 Մի՛ միայն ազատուելու համար անոնց հեծկտուքէն . . . :
 Ահաւասիկ որ պաղած ապուշ աչքերով կը թուին տեսնել իրենց զաւակները
 Մինակ , մինակ , մինա՛կ թողուած
 Անգղերու ու շնագայլերու խնջոյքի գիշերուան մէջ ,
 Ու ահաւասիկ որ ականջնին կը տնկեն
 Ոսկորներու հեռաւոր հարճատիւնը լսելու համար . . . :

Ահաւասիկ որ քանի մը ցանցառ մանուկներ կը դառնան հեւ ի հեւ,
 Աղէտքին կրակը դեռ աչքերնուն մէջ . . .
 Ու ահաւասիկ որ որդեկորոյս մայրեր անոնց կը պլլուին
 Ու զանոնք համբուրելու ատեն վար կ'իյնան նուազած ,
 Պժգալով՝ սարսափելով իրենց մայրութենէն :
 Ահաւասիկ որ նորէն ոտքի կ'ելեն ու կը համբուրեն
 Անյազօրէն խենդի պէս կը համբուրեն ողջամնաց ցանցառ մանուկները
 Ու ամէն մէկ համբուրին մէջ արցունքի լիճեր կը փթթին
 Որ անէծքը կը խեղդեն կոկորդին մէջ,
 Ու ամէն մէկ համբուրին մէջ խոնաւ ու տաք անդունդներ կը պեղուին ,
 Անդունդները իրենց կորուսած զաւակներուն . . . :
 Ահաւասիկ որ թոյլ կուտան մանուկները որ համբուրուին
 Համբոյրներու խօլ տարափին տակ .
 Թոյլ կուտան որ որդեկորոյս մայրերու արցունքներու լիճով մկրտուին
 Ու միա՛կ անունով մը կանչուին ամէնքն ալ — « » — :
 Ու իբրեւ կարմիր թանկագին մեծ պտուղ մը
 Աքսորի անհատնում համբուն ծառերէն փրցուած,
 Կը բաժնեն այդ անունը հաւասարապէս իրարու ,
 Ու գոհունակ իրարու կը նային լուռ ու ծանրադէմ . . . :

Անէծքիս լորձունքը հատաւ բերնիս մէջ .
 Ատելութիւնս իր բառերը մոռցաւ
 Ու երգը կը տժգունի ձեր խոշոր աչքերուն փայլին քով :

Անապատին արեւը ձեր արիւնը եռացուց անգամ մը ,
 Ու հրակէզ աւազը թափ տուաւ ձեր մանրիկ ոտքերուն : . . .

Ու փակելու համար հերոսի մատներով
 Ձեր հոգեվարք մայրերուն գոհունակ աչքերը . . . :
 Անոնց անհուն սիրտը իրագործելու համար ,

Փ Ո Փ Ո Ր Ի Կ Ը

Ա Մ Է Ն Ո Ւ Ն Է Զ Ը

Անամայ երկինք մը կը բանձրանար հորիզոնին վրայ ու փափուկ գեփիւռ մը կը դողդոջէր պասուհանիս սակ :

Ծովը կ'ոռնար, հեռուն, ամեհի այլիներու փերումին սակ, ու աստղերը իրենց զգացած արհաւիրքէն կը սուկային, կը դողային :

Մոռցեր էի ինքզինքս այն միւս Արհաւիրքին մէջ, որ Սէր կը կոչուի, իր ծունկերուն վրայ, սեւ մազերը՝ բերանիս, այդպէս . . .

Ի՛նք եղաւ զիս սրափեցնողը, իր գեղանոյս ու պաշտելի ձայնով, զոր լափեցի .

— Մեծ փոքորիկները կը սիրեմ ես . . .

* *

Այս գիշեր, անամայ երկինք մը կը բանձրանայ հորիզոնին վրայ, ու . . .

Ձայն չի՛ գար հեռուէն . . .

Ամբողջ հոգիովս կը դողամ, որովհետեւ Փոքորիկ մը, այդ գիշերուան Փոքորիկէն շահ ամեհի, կ'ոռնայ մէջս :

Ու կ'սպասեմ, կ'սպասեմ որ գեղանոյս ու պաշտելի ձայն մը — Իրենը — գայ սրափեցնել զիս իմ խոկումներուս մէջ :

— Մեծ փոքորիկները կը սիրեմ ես . . .

Կ Ա Մ Է Ն Ո Ւ Ն Է Զ Ը

Խ Ա Չ Ի Ն Տ Ա Կ Տ Ե Ս Ի Լ Ն Ե Ր

ՔՈՅՐ, ԱՅՍ ԳԻՇԵՐ . . .

Հոգիի՛ս մէջ, կար այս գիշեր, խնկաբոյր Պաշտամունք մը, անոնց՝ որ հուսկ յետին շունչ, ժպտուն գարնան սպասումէն յոգնած, քոյր, Ելան անոր վեհ Գողգոթան անհրսունջ . . .

Քոյր, հոգիիս մասունքին մէջ նահաւակ . . . Աղօթք մ'անուս մեմունջներով նուաղուն, Կը խնկարկեր այս գիշեր լուռ . . . խաչին սակ . . . Նեխարները Տիսաններուն Մեծ Հայուն . . .

Քոյր, այս գիշեր, դամբանին մէջն իմ հոգւոյն Երգ մը կուլար, երգ մը՝ սօգոյն, դողահար . Ու կը հեծէր սեւ հառաչ մը մինչեւ յոյս, Անոր դալուկ շրթներուն վրայ քեզ համար . . .

Եւ այս գիշեր, հոգիիս մէջ ուր մ'անհուն, Կը հեծկցար սարսուռներով ցաւասանջ . Ու պաշտելի՛ր Տառապանքիդ միտք արբուն . . . Կ'ալեկոծէր, կը փոքորկէր, իմ հե՛զ լանջ . . .

Քոյր, հոգիիս ովկեանին մէջ կասաղի Փոքորիկ մը կը մոնչէր այս գիշեր . Փոքորիկը՝ ծով Արցունքիդ յորդ, աղի . . . Որ մոռննջովն իմ կ'ալեկոծէր . . .

Հալիք Լ Ն Ո Ւ Ն Է Զ Ը

Յարգելի խմբագիր «Շանթ»ի,

Ձեր օգտաշատ թերթին եօթերորդ թիւին յօդուածներէն մէկուն մէջ (էջ 87 Բ. սիւն.) երկու բառի հանդիպեցայ, որոնց մասին կ'ուզեմ երկու խօսք ընել՝ իբր նախանձախնդիր հայերէն լեզուի յստակութեան, յուսալով որ ներողամիտ կ'ըլլաք թէ՛ դուք և թէ՛ գրողը :

Այս երկու բառերէն մէկն է հերտոյդեսեան բառը, որուն՝ հայերէն լեզուն անդատին ի վեշտոսան դարուց ամաց հետէ ՀՆՐԱԿԼԵԱՆ կ'ըսէ : Հերտոյդէ՛ Հերտոյդէս կ'ըսէ հայը, և այսպէս ըսեր են հինգերորդ դարէն սկսեալ մինչեւ օրս, և պիտի ըսեն դեռ լեզուին քիչ շատ գիտակաները :

Միւսն է՝ հողածածկ տարօրինակ բառը : Կը յիշեմ երբեմն հանդիպած ըլլալ նաեւ յարդածածկ բառին նոյն ցաւազար կազմութեամբ :

Հայերէն լեզուի տարրական օրէնքներէն է որ երբ բառ մը պիտի ածանցենք, եթէ ածանցը նախադաս է՝ բառը ածանցէն վերջ իր արմատական ձեւովը կը գործածուի : Օր. գլուխ, անգլուխ. օգուտ, անօգուտ : Եթէ ածանցը յետադաս է՝ աղուտ տեղի կ'ունենայ. գլուխ, գլխաւոր. օգուտ, օգտակար : Նոյնն է նաեւ բարդութեանց մէջ : Գլուխ, զօրագլուխ. գլխատել, եւայլն : Բազուկ, բազկատարած, երկայնաբազուկ : Կրնանք ըսել երկայնաբազկ, կամ ազգօգուտ բառը՝ ազգօգտ : Անշուշտ ո՛չ : Արդ ի՞նչպէս կարելի է հողածածկ ըսել : Ծածկին բուն ձեւն է ծածուկ, որմէ ծածկել, ծածկամիտ, եւայլն : Բայց երբ յետադաս է ըստ նոյն տարրական օրէնքին՝ կ'ըսենք քողածածուկ, ամրածածուկ, պարածածուկ, եւայլն : Որով պէտք էր ըսել հողածածուկ կամ եթէ անախորժ կը թուի սոյն ձեւը՝ ուրիշ կերպով բացատրել, քան թէ հեթանոսօրէն աղճատել լեզուն, որուն պէտք է՝ այսուհետեւ մանաւանդ՝ վրէժխնդիր ըլլանք ամէքնիս ալ :

«Ճակատամարտ»ի 44 թիւին մէջ հանդիպեցայ երկու բառերու եւս՝ նոյն աղճատ կազմութեամբ. մին՝ Ա-Իօ-ի յօդուածին մէջ մոխրածածկ, միւսն ալ նոյն Սարունիի յօդուածին մէջ. ցնցոսիւծածկ. («Յնցոտա որ» բառը ունէինք արդէն) :

Ծատ ցաւալի է որ մեր գրագէտները խղճամիտ չեն ուզեր ըլլալ հանդէպ լեզուին, որ արգին իսկ նման սխալներու լեզէոն մը ունի : Իջար բող հայ բերանը չէ՛ր կրնար օրինակի համար, զիջար ալ ըսել՝ փոխանակ զիջանեցար հոթենթական ձեւին : Ինչո՞ւ յեկած էր կոչկոտոտուն սխալը գործածէր, քանի որ բացած կ'ըսէ և ոչ բանած (բանալ բայէն) . կեցած և ոչ կեկած (կենալ բայէն) : «Յնուլ, յեցած, խնուլ, խցած . շնուլ, լցած . բանալ, բացած կենալ, կեցած . զարմանալ, զարմացած» են . են . և ատոր հետեւանք ալ յեկարան, յեկակե սխալ բարդութիւնները : Ինչո՞ւ «լքանեց», «բեկանած» խժոժութիւնները տեսնուէին մեր լեզուին մէջ . որքան անհեթեթ պիտի ըլլար երբ մէկն ըսէր, «տեսանեց», «տեսանած», փոխանակ «տեսաւ»ի, «տեսած»ի : Ո՞ր մէկն ըսեմ : Քիչ մը գուրթ և կարեկցութիւն հանդէպ լեզուին : Յարգանքօք

Հ. ԱՐՄԷՆ ԳԱԶԻԿԱՆ

ՀԱՅ ՀՈՐԻՉՈՆԵՆ

Լրագրական անբարեխղճութիւն. — Ծածկանուններու անփոխակալութիւնը. — Տնամ մը . . . տղայներէ ներկայացուած. — Երկու վրեպներ. — Յայտող թիւով:

«Շանթ»ի նախորդ թիւով մեր ծանուցած մասնաւոր տեղեկութիւնները ժողովուրդէն զատ, միւս հայ և ֆրանսական թերթերը արտատպած էին առանց աղբիւրը յիշատակելու. բացի Ազատամարտէն և մասով մը Վերջին Լուսէն:

«Շանթ» ալ արդեօք սկսաւ մրցակից դառնալ . . . օրաթերթերուն:

Երկրորդ անգամն է որ, Շանթի հրատարակումէն ի վեր, կ'զբաղինք ծածկանուններու սեփականութեան խնդիրով: Նոր զրոյնք սկսած են գործածել անուններ, որոնք ուրիշին սեփականութիւնն են եղած նախապէս: Ժողովուրդի մէջ Փայլակ և Կայծակ ստորագրութիւններով երկու գրուածքներու հանդիպեցանք: Փայլակ ստորագրութիւնը երկար ատեն գործածած է մեր բարեկամ և աշխատակից Ժաք Սայապալեանը: Այդ ծածկանունը այնքան ծանօթ դարձած է որ Փայլակ և Սայապալեան գրեթէ հոմանիշ դարձած են իրարու: Կայծակը՝ Մկրտիչ Պարսամեանն է. այդ ծածկանունը երկար ատեն գործածած է Բարձր Հայքէն զրկած իր թղթակցութիւններուն տակ: Ատեն մը խնդիր ըրինք մենէ Ասրուշան անունը, զոր նախապէս Հ. Սթամպուլեան կ'ստորագրէր, և յետոյ Հ. Ս. Երեմեան նուիրագործեց: Դանի մը օր առաջ ալ ստացանք երկու գրուածքներ Վսարանդի ստորագրութիւնով: Այս ծածկանունն ալ սեփականութիւնն է Արամ Զարրզ ծանօթ բանաստեղծին: Անոնք որ անտեղեկ են, այսպէս, յայտնի ծածկանուններու ինքնութեան, լուսագոյն է որ գրականութեան մէջ չի մտնեն երբեք:

Երկու շաբթի առտու Բթի Շանթի ձմեռնային թատրոնին մէջ Նիկողոսեան վարժարանի սանուհիները հանդէս մը սարքած էին, որբերուն համար: Ներկայացուեցաւ Մ. Պ. ի Հսկումը:

Այն փոքրիկ տուամը, որուն համար Տիկին Աղամեան և Արմէնիա կ'ըսէին թէ շատ դժուար է ներկայացնել, կրնաք երեւակայել թէ ի՞նչ արդիւնք տուաւ, բեմ հանուելով՝ անփորձներու կողմէ: Հանդէսին նպատակը շատ գովելի էր, բայց կրնային աւելի մանկական խաղ մը ընտրել, քանի որ հանդէսը որբերու համար կազմակերպուած էր:

Հսկումին հոգեբանական գիծերը արտայայտելու համար պէտք է արուեստագէտ ըլլալ: Օր. Բէմհանեան բեմական կարողութիւն ունի. անու-

ԿԵԳՐՈՆԱԿԱՆ ԲԱՆՏԻՆ ՄԷՋ

Պատերազմէն առաջ բանարկութեան շրջանին, իրեն այցելած են Տիկին Զ. Եսայեան, Համագասպ Մուանձսեանց, վերջը Հայ կամուտրական շարժումի ղեկավարներէն ու Տէր Է. Տիկին Զանան:

Այս լուսանկարը առնուած է այցելութեան օր մը:

Սաֆվէթ Լուծֆի Սիրունի Զապէլ Եսայեան Համագասպ Տէր Է. Տիկին Զանան

բանայի է ասիկա. բայց Իռէնի հոգիին մէջ մըտնելու համար դեռ շատ անփորձ է:

Վահան Եարճանեանի բանաստեղծութիւնը, Շանթի Տրդ թիւին մէջ՝ Ռուբէն Զարդարեանի նուիրուած, հրատարակուած էր նախնական ձեռագիրին համաձայն, ուր կը պակսէր վերջին տունը: Հեղինակը կը խնդրէ մեզմէ ծանուցանել այս պարագան:

Նոյնպէս մեր նախորդ թիւով հրատարակուած Պ. Եղ. Զոփուրեանի խիստ շահեկան յօդուածին վերնագիրին մէջ սխալ մը սպրդած էր, զոր կ'ուզեմք. Վան-Տոսպը, Ազատամարտը և Կայծը Թիֆլիզ հրատարակուած են, միայն Աշխատանք թերթը լոյս տեսած է Երեւանի մէջ:

Ճակատանարս ի հացուց մահը մեր սիրելի Բրօֆ. Խաչատուրեանին: Այն պահուն երբ Շանթ կը պատրաստուէր այդ մեծ հայուն արկածալից կեանքը ներկայացնել ընթերցողներուն, անոր անսպասելի մահուն լուրը կ'առնէ:

Յաջորդ թիւով պիտի տանք առաջին մասը Դեպի Կեանքին, Բրօֆ. Խաչատուրեանի նկարովը միասին:

Ապրեցաւ քանի մը օր միայն վայելելու համար իր ցեղին ազատագրումը:

Պիտի հրատարակենք նաեւ Բժիշկին եջը, ուրիշ գրական յօդուածներու հետ:

ԵԱՆԹԱՐԿԱՆ

